

UOT 372.3/4

**İBTİDAI SINIF DƏRSLİKLƏRİNDƏ VERİLMİŞ FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNİN
ŞAĞİRDƏLƏRİN ƏXLAQİ ŞÜURUNUN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ****Şəhanə Adil qızı Baloğlanlı**

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

Orcid: 0009-0009-5766-2412**E-mail:** ceferovelshad164@gmail.com*Açar sözlər:* Folklor-əxlaq məktəbi, milli dəyər, vətənpərvərlik, tolerantlıq, tərbiyə.*Ключевые слова:* школа фольклорной этики, национальная ценность, патриотизм, толерантность, образование.*Key words:* school of folklore-morality, national value, patriotism, tolerance, nurture.

Təhsil sisteminin demokratik əsaslar üzərində qurulduğu hazırki dövrdə ümumtəhsil məktəblərində qarşısına qoyulan əsas vəzifə uşaqları hərtərəfli, ahəngdar inkişafı etmiş şəxslər kimi yetişdirməkdən ibarətdir. Əxlaqi münasibətlərin formalaşdırılması problemi əxlaq tərbiyəsi sistemində ən vacib məsələlərdən biridir. Müxtəlif millətlərarası münaqişələrin yarandığı indiki dövrdə uşaqlar arasında mənəvi münasibətlərin formalaşması xüsusi sosial əhəmiyyət kəsb edir. Cəmiyyətdə sosial-iqtisadi münasibətlərin inkişafının indiki mərhələsində, çox vaxt mənəvi-əxlaqi əsas olmadan, ilk növbədə cəmiyyətə yeni inteqrasiya olmağa səy göstərən məktəblinin üzərində düşmüş nəhəng informasiya axını ilə xarakterizə olunan ümumi mədəni böhran hökm sürür. Bu böhranı aradan qaldırmaq üçün sağlam tərbiyə və təlim mühitinin yaradılması məktəb tərbiyəsinin ən mühüm şərtlərindən biri kimi qeyd olunur.

Xalqın mentaliteti, onun əsas varlıq dəyərləri ilə dərin və ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Folkloradakı bu dəyərlər parlaq, əlçatan bədii formada ifadə olunur və bir çox nəsillərə ötürülür, insanları öz əsas mədəni dəyərləri ilə tanış edir və şagirdlər beləliklə, güclü ahəngdar milli-mənəvi dəyərlərə yiyələnirlər. Folklorun müxtəlif janrlarında öz əksini tapmış ideya və ənənələrin öyrənilməsi və səriştəli istifadəsi gənc nəslin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsi üçün əlverişli şərait yaradır. Əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri lap kiçik yaşlarından şagirdlərdə yaratmaq hər bir ailənin, ata və ananın, tərbiyəçi və müəllimin vəzifəsidir. Burada həqiqi həyat nümunələrindən istifadə etməklə ilkin təsəvvür yaradılır. İbtidai siniflərdə isə müəllim bunu müəyyən ədəbiyyatın köməyi ilə tədris edir.

XIII əsrdə yaşamış riyaziyyat və astronomiya alimi, əxlaq nəzəriyyəçisi Mühəmməd Nəsrəddin Tusi “Əxlaqi-Nasiri” əsərində yazırdı: “Həkim Sokratdan soruşdular: Sən nə üçün çox vaxt yeniyetmələrlə həmsöhbət olursan? O dedi: Ona görə ki, nazik və tər budaqları düzəltmək asandır, tərəvəti getmiş, qabığı qurumuş, üzü bərkimiş ağacı düzəltmək isə mümkün deyildir” [5, s.229]. Böyük mütəfəkkirə görə, uşağı körpəlikdən tərbiyə etmək, balaca ikən pis adətlərə, bəd əməllərə nifrət yaratmaq lazımdır. Bu keyfiyyətlərin formalaşdırılması da hazırda tədris edilən I-IV siniflərin Azərbaycan dili dərslərlərində verilmiş nümunələr vasitəsilə daha səmərəli olur.

Azərbaycan dili dərslərlərində verilmiş folklor materialları şagirdlərin nitqini formalaşdırmaqla bərabər onlarda əxlaqi keyfiyyətlərin də təməlini yaradır. Uşaqlar bu kimi nümunələri oxuduqca yaxşı və pis keyfiyyətləri, onlara xeyirli olanı müəyyənləşdirirlər.

Nümunə: “Biləndər və vəzir” (Azərbaycan nağılı)

Günlərin bir günü Biləndər həyətdə oynayırdı. Gördü ki, bir nəfər ona tərəf gəlir. Sən demə, bu adam qonşu ölkənin vəziri imiş. Vəzir kənd və şəhərləri gəzir, sual-cavab yarışını keçirirdi. Həmişə də qalib gəlirdi. Vəzir Biləndərə yaxınlaşdı:

— Oğlan, bazar hansı tərəfdədir? Uzaq yoldan gəlib acmışam. Uzunqulağım da, xoruzum da acdır. Görəsən, nə alım ki, üçümüz də yeyək?

Biləndər dedi:

— Bazar bu tərəfdədir. Bizim tərəflərdə yaxşı qovun yetişir. Bazardan qovun alın. İçini özünü yeyin. Tumlarını xoruza, qabığını isə uzunqulağa verin.

Vəzir Biləndərə baxıb düşündü:

— Bir yerin ki uşaqları bu qədər ağıllıdır, gör böyükləri necə olar?! [4, s.15]

Nağıl nümunəsini oxuyan şagirdlər ağıllı və hazırcavab olmağın üstünlükləri ilə tanış olur, və bu keyfiyyətə sahib olmaq üçün çalışırlar. Bu folklor nümunəsi ilə əlaqəli kitabda atalar sözləri də verilmişdir: “Ağıl ağıldan üstün olar, Ağıl yaşda deyil başdadır”. Müəllim şagirdlərə nağılın məzmununa uyğun müxtəlif tapşırıqlar ünvanlaya bilər.

Tapşırıq 1. Biləndər qovunu necə bölüşdü? Bəs siz yemək üçün vəzirə nə təklif edərdiniz?

Tapşırıq 2. Nağılda hansı yarışın adı çəkilir? Nağılın məzmunu üzrə suallar hazırlayın.

Tapşırıq 3. “Ağıllı” sözünü aid ola biləcəyi sözlərlə birlikdə dəftərinizə yazın:

Nümunə

Uşaq, qələm, ağac, qız, fikir,
insan, stol, çiçək, çanta

Ağıllı
uşaq

Bu şəkildə suallar vermək həm şagirdlərin mövzunun məzmunu ilə tam tanışlığını, nitqi və əxlaqi keyfiyyətlərə yiyələnməsini möhkəmləndirir.

Öyrədilən folklor nümunələri vasitəsilə formalaşdırılan əxlaqi dəyərlərdən biri də vətənpərvərlik və milli təəssüb hissidir. Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Mənəvi sağlamlıq çox vacibdir. Bizim xalqımızın milli-mənəvi ənənələri mədəni, milli dəyərləri həmişə, əsrlər boyu xalqımızı yüksək mənəviyyat ruhunda tərbiyə edib, böyüdü, yaşadıdır. Biz fəxr edə bilərik ki, milli, dini, mənəvi dəyərlərə daim sadıq olaq. Hər bir gənc öz kökünə sadıq olmalıdır” [1].

Şagirdlərdə vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq kimi keyfiyyətlərin aşılmasında bayatların rolu daha da böyükdür. Bayatlar dil mədəniyyət abidəsidir. Tədris zamanı, xüsusilə ibtidai siniflərdə bayatların məzmunundan, onun ifadəliliyindən, qısa ifadələrlə geniş məzmun əhatə etməsindən səmərəli istifadə etmək lazımdır. İbtidai siniflərdə vətən mövzulu bayatı nümunələri daha üstünlük təşkil edir. Vətən həsrəti, vətən sevgisini, harada olmağından asılı olmayaraq vətən üçün darıxmaq kimi ülvəi hissləri bayatlar vasitəsilə mənimsəyirik.

Əzizim yola baxar,
Həsrət könlümü yaxar.
Dönüb ağ göyərçinə
Vətən, gəl məni apar [2, s.44].

Uşağın tərbiyəsində aparıcı prioritetlərdən biri dünya haqqında bilikləri və onunla əlaqə qurma yollarını özündə əks etdirən, başqalarının hüquq və azadlıqlarına hörmət göstərən, tolerant mövqedə dayanan, obrazlı, metaforik formada təqdim olunan folklora müraciət etməkdir. Şifahi xalq yaradıcılığı ətraf aləmin məqsədəuyğun harmoniyasını və gözəlliyini, onun qorunub saxlanmasına kömək edən davranış qaydalarını üzə çıxarır.

Yalnız ideyali bədii və xalq ədəbiyyatı təmiz vicdanlı, güclü mənəviyyata malik, zamanın yükünü öz üzərinə götürə bilən insanlar tərbiyə edir [3, s.5].

Problemin aktuallığı. Şifahi xalq ədəbiyyatımızda əks olunan dəyərlər tarixin səhifələrindən süzülərək bu günümüzün ən aktual problemlərinin həlli vasitəsi kimi qarşıya çıxır. Bəşər cəmiyyətinin mövcudluğundan bu günümüzdə qədər bütün incəlikləri, adət-ənənələrimizi, milli təəssüb hissələrini özündə əks etdirən ən təsirli mənbə rolunu folklor oynayır. Məqalə bu keyfiyyətləri özündə əks etdirir. Bu məsələ dünən də aktual idi, bu gün də aktualdır və gələcəkdə də aktual olacaqdır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə bəhs edilən məsələlər hazırda I-IV siniflərdə tədris edilən Azərbaycan dili dərslərinə verilmiş folklor materialları əsasında hazırlanmışdır. Şagirdlərin əxlaqi şüurunun formalaşması, onların hərtərəfli inkişaf etdirilməsi məqsədilə çalışmaları qeyd edilmişdir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə məsələnin tədrisi ilə bağlı nəzəri və praktiki cəhətdən çox əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan müəllimi qəzeti". 5 fevral 1998-ci il.
2. İsmayılov R., Nurullayeva Ü., Bayramova İ., Xanaliyeva A., Zahidova Ş., Cəlilova A. Azərbaycan dili (4-cü sinif 1-ci hissə) / Bakı: Şərq-Qərb, 2023, 112 s.
3. Qafarlı R. Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 540 s.
4. Nurullayeva Ü., Allahverdiyeva N., Bayramova İ., Zahidova Ş., Xanaliyeva A. Azərbaycan dili (1-ci sinif üçün metodik vəsait) / Bakı: Radius, 2020, 184 s.
5. Tusi N. Əxlaqi Nasiri. Bakı, 1992. 300 s.

Ш.А. Балогланлы

Влияние примеров фольклора, приведенных в учебниках начальной школы, на формирование нравственного сознания учащихся Резюме

Изучение и грамотное использование идей и традиций, отраженных в разных жанрах фольклора, создает благоприятные условия для духовно-нравственного воспитания молодого поколения. С этой точки зрения особенно важны примеры фольклора, приведенные в учебниках азербайджанского языка I-IV классов и их создание.

Sh.A. Baloghlanly

The effect of folklore examples given in primary school textbooks on the formation of students' moral consciousness

Summary

The study and competent use of ideas and traditions reflected in different genres of folklore creates favorable conditions for the spiritual and moral education of the young generation. From this point of view, examples of folklore given in the textbooks of the Azerbaijani language of grades I-IV and their creation are especially important.

Redaksiyaya daxil olub: 26.04.2024